

Kritik av planhushållning

JOHN JEWKES: *I planhushållningens skärself.*
Natur och Kultur. Pris 7:50.

Den engelske nationalekonomen John Jewkes, professor i Manchester, utgav i våras en analys av planstyrets åskådning, som i hemlandet väckt stor uppmärksamhet. Boken har nu utgivits på svenska, i en översättning som är förtäfflig med undantag för själva titeln; från skärselfden kommer man till himmelen, men enligt Jewkes leder planhushållningen till en helt annan lokal. Det är emellertid ett betydelsefullt, kunskapsrikt, intelligent och briljant skrivet arbete som härmed blir tillgängligt för svensk allmänhet. Skriften hör till de böcker som man skulle önska att varje valman studerade före valdagen. Som liberal programskrift står den vid sidan av Hayeks stora världsberömda "Vägen till trälldom" (utkommen på svenska 1945); i många hänseenden illustrerar den Hayeks teser med exempel från det regleringssamhälle som i demokratiska stater framstår som planhushållningens första etapp. Ett arbete som med liknande skarpa och slagkraft framlägger en socialistisk tankegång är professor Tawneys "Equality" (Jämlikhet), tyvärr inte översatt till svenska.

Jewkes börjar med att — om också alltför kortfattat — klarlägga att planhushållningstanken är jämförelsevis ny i den politiska debatten. I äldre socialistisk teori var inte det statliga planstyret målet. Tvärtom utgick man från att socialiseringen skulle innebära en frigörelse från staten, att produktionen i det nya samhället skulle skötas av fria sammanslutningar. På denna punkt var Marx, vars lära snarast är ett fullföljande av liberalismen, typisk. Marx tänkte sig att socialismen skulle genomföras först då produktionen nått en sådan höjd att samhällets övertagande av produktionsmedlen skulle säkerställa en god bärgning för alla, och han ansåg därför att själva staten skulle avskaffas sedan socialismen segrat. Ännu år 1920, vid den stora programrevisionen, anknöt den svenska socialdemokratien till

Marx lära om statens avskaffande, och även senare har tanken på de fria producentorganisationerna såsom socialismens mål skymtat i partiets debatt. Nu har planhushållningslinjen totalt segrat, och alla de problem om den enskildes frihet i en stat med obegränsad makt över det ekonomiska livet som Marx kunde förbigå har därmed fått en fruktansvärd aktualitet.

Sannolikt är, skriver Jewkes, att planstyreideologin fick sin första stora framgång i Tyskland under världskriget 1914—1918. Den tyska byråkratin arbetade — länge med stor framgång — på att göra hela det tyska samhället till ett effektivt vapen i krigets tjänst. På denna linje gick även den stora majoritet av tyska socialdemokrater som ivrigt anslöt sig till krigsansträngningen, och inom dess led utformades den kombination av socialism och planstyreori som efter hand blivit socialdemokratins huvudlinje. Teorin upptogs av Lenin, som — i klar strid mot marxismens uppfattning — ville införa socialismen i ett samhälle med ringa industriell utveckling och som fördenskull måste tänka sig industrialisering genomförd i socialistisk regi. "Skulle du inte kunna få fram en plan som vore begriplig för proletariatet?", skrev Lenin till en av sina medarbetare år 1920. "Vi behöver en sådan plan genast för att ge massorna ett lysande och bekymmersfritt framtidsperspektiv att arbeta för."

Den åskådning som i dag framstår som frihetslinjens farligaste motståndare är alltså följdriktigt rotad i en blandning av kejsrerlig tysk statsförgudning och kommunistisk utopism. Dess förverkligande skulle, såsom Jewkes på område efter område visar, leda till undanröjande både av de sociala friheter som består i rätt att välja yrke, att bestämma det egna konsumtionsvalet, att strejka osv. och av den politiska frihet — pressfrihet, frihet att bilda partier, församlings- och föreningsfrihet — som är ett av demokratins grunddrag.

Planhushållningens farliga tendenser framträder redan i regleringssamhället sådant det föreligger i England. På punkt

efter punkt kan Jewkes' iakttagelser och kritiska anmärkningar direkt tillämpas på svenska förhållanden. Vägen till det perfekta tvångssamhället börjar redan avteckna sig. För att kunna dirigera produktionen måste staten dirigera producenterna; tvångsförflyttning av arbetskraft, inskränkningar i friheten att välja yrke, förbud mot strejker blir därför ofrånkomliga. Då opposition och kritik äventyrar framgången, blir det i längden lika nödvändigt att begränsa den andliga och politiska friheten. Yttrandefrihet är "ytterst skadlig för central planhushållning. Den framkallar förvirring och rubbar den enhetlighet i den samhälleliga målsättningen och den blinda tro på de översta planerarnas allmakt och allvishet som är så nödvändiga för planens framgång. På tidiga stadier av utvecklingen kommer attacken mot den personliga friheten såsom varande fientlig mot planhushållning troligtvis att ta formen av uppmaningar till folket att behålla fattningen, att inte bry sig för mycket om vad som sägs i tidningarna, i radio eller av andra politiska partier — att lita på sina ledare och så vidare." På ett senare stadium tillgrips hårdare medel. För att säkra regeringens och byråkratins planer kommer förbud och straff till användning. Den missledda folkmajoriteten finner detta naturligt; har den inte — för att anknyta till svensk debatt — sedan årtal hört regeringen och regeringspressen stämpla kritikerna såsom "sabotörer", såsom redskap åt "spekulanter och jobbare"?

Det problem Jewkes behandlar — frihet och planhushållning — är vår tids centrala inrikespolitiska problem. Varje människa som vill ta politisk ståndpunkt är skyldig att i första hand ta ställning till detta problem. Låt inte den frågan skymmas bort av detaljer och aktualiteter. Det är att med skyggglappar gå vägen mot tvångsstaten.

Herbert Tingsten